

Я.Р. Сальваровський,
учитель географії Черкаського фізико-математичного ліцею (ФІМЛІ),
учитель вищої категорії, Заслужений вчитель України

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Відповідно до сучасних тенденцій реформування освіти, мета і зміст уроків та позаурочних заходів спрямовані на формування компетентності.

Компетентність – набута в процесі навчання інтегрована здатність учня, у складі якої – знання, уміння, досвід, цінності та ставлення, що можуть цілісно реалізовуватись на практиці [1].

Однією з таких компетентностей є математична грамотність. Уміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності. Здатність до розуміння і використання простих математичних моделей, уміння будувати такі моделі для вирішення проблем.

Знання з математики потрібно і можна використовувати на уроках географії, починаючи з 6 і до 11 класу включно. Я завжди кажу учням, що математика – це старша рідна сестра географії. Ось чому, такі тісні міжпредметні зв'язки. Особливо це проявляється в практичній діяльності різних категорій людей. Ці знання потрібні для військовиків, особливо в теперішній час, моряків, будівельників, лісівників, аграріїв, туристів і т.д. Щоб вийти достойно з певних життєвих ситуацій, потрібно мати ґрунтовні знання з географії, математики і вміти вдало ними скористатись.

Є дуже багато тем з програмового матеріалу, а також і у олімпіадних завданнях, де ми можемо застосувати знання з математики за 7 та 11 класи.

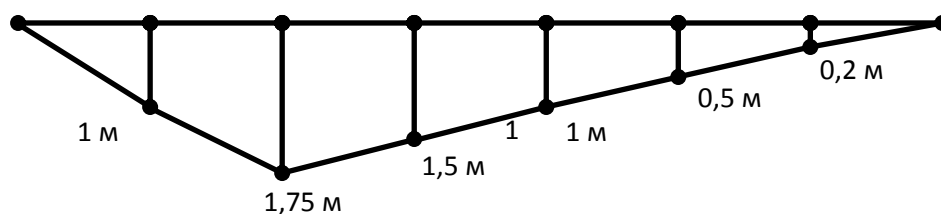
Я хочу поділитись з колегами матеріалами, які можна застосувати на уроках географії, математики та в позаурочний час.

8 клас

Тема: Внутрішні води України. Як виміряти витрату води в річці та річний стік?

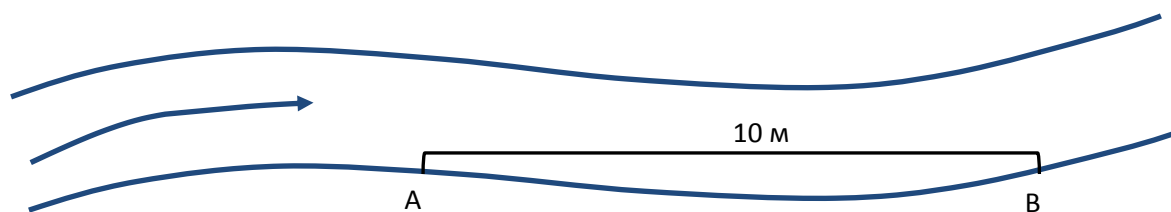
Потрібно виміряти ширину річки в метрах. Для цього через кожні 2 м вимірюємо її глибину.

Ми отримали наступні результати: 1м, 1,75м, 1,5м, 0,5м, 0,2м. Всього 13 метрів ширини річки. Тепер потрібно в масштабі в 1см : 1м накреслити поперечний профіль річки.

Слідуючим кроком потрібно знайти площу поперечного перерізу річки. Для цього ми повинні знайти середню глибину річки і перемножити на ширину. Сума промірів буде складати 5м 95см, ділимо на кількість промірів (6) і отримуємо 99,1см. Перемножуємо 13м і 99,1см отримуємо площу у м². Це і є площа поперечного перерізу.

Для того, щоб розрахувати витрату води необхідно визначити швидкість течії річки. Для цього потрібно визначити два пункти на березі річки і виміряти відстань між ними.

Відстань від точки А до точки Б вимірюють кроками, попередньо визначивши середню довжину кроку (відстань в 50м проходять тричі і відраховують кількість кроків, які сумують і ділять на 3), вимірюємо певну відстань на березі річки. Маючи кусок кори з дерева або суху тріску, або брусок з легкого дерева ми кидаємо в річку теж тричі і отриманий результат сумуємо та ділимо на 3. Так отримуємо середню швидкість річки в м/с. Витрату води в річці ми визначаємо за формулою $Q=S*V$, де

Q – витрата води (м³/с);

S – площа поперечного перерізу (м²);

V – швидкість течії річки (м/с) [3].

Витрата води неоднакова протягом року і змінюється відповідно до сезонів року. Тому потрібно проводити проміри декілька разів на рік.

Щоб визначити річний стік потрібно цифру витрати води перемножити на 60 сек, 60 хв, 24 год і 365 діб і отримаємо цифру річного стоку [2, с.113-118], [4, с.7-22].

Наступне завдання можна використовувати на уроках географії та математики.

Задача

Учні під час екскурсії швидким кроком дійшли до озера за 1 год 45 хв. Середня відстань швидкої ходьби за 1 годину буде дорівнювати приблизно 5 км. Знайдіть відстань від села до озера.

Розв'язання

1) 5 км = 5000 м

1 год – 60 хв

2) 5 000 м – 60 хв

X м – 45 хв

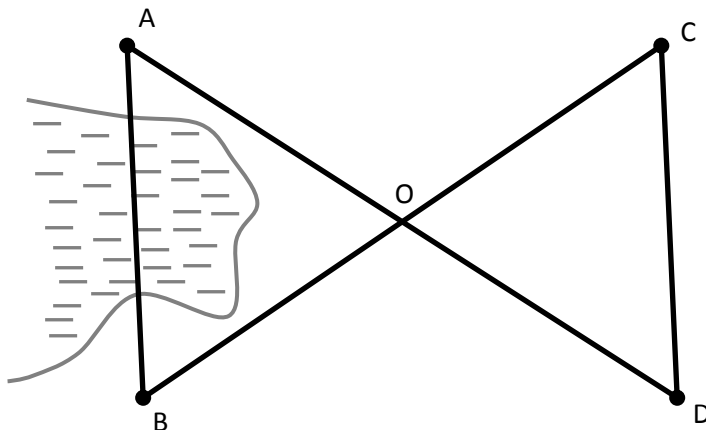
$$X = \frac{5000 * 45}{60} = 3750 \text{ (м)} = 3 \text{ км } 750 \text{ м}$$

3) $5000 \text{ м} + 3750 \text{ м} = 8750 \text{ м} = 8 \text{ км } 750 \text{ м}$

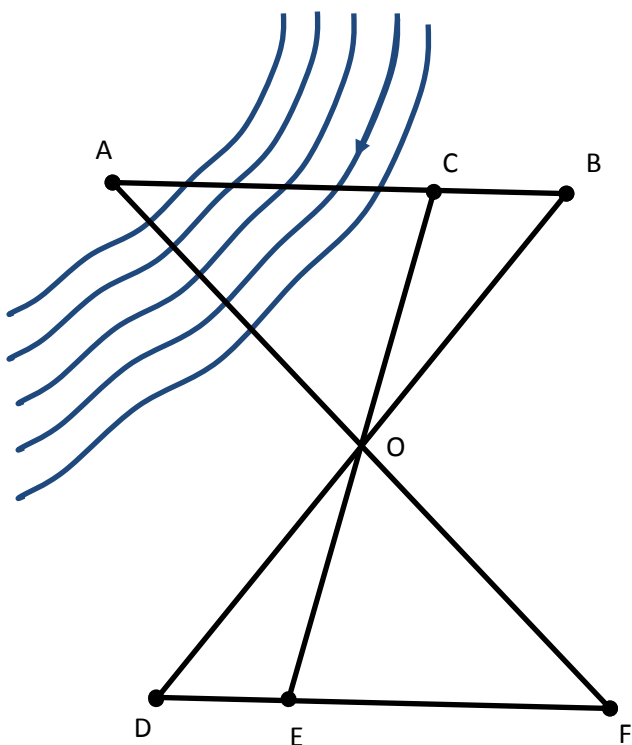
Відповідь

Відстань від села до озера становить 8 км 750 м

Знаходження відстані, яка не доступна безпосередньому вимірюванню на місцевості

Коли відстань між двома точками не може бути виміряною безпосередньо, то вона визначається методом побудови рівних трикутників. Припустимо, що нам треба виміряти відстань між точками А і В, які доступні для підходу, але відділені одна від одної озером. Вибираємо недалеко довільну точку О, із якої були б видні як точка А, так і точка В, від якої можна до них підійти. Прокладаємо по поверхні землі прямі лінії АО і ВО, продовжуємо їх за точку О, і вимірюємо відрізки $OD=AO$ і $OC=BO$. Потім між точками С і D проводимо лінію CD і точно її вимірюємо. Ми отримали два рівних трикутники АОВ і СОD. Відповідно відстань між точками А і В буде дорівнювати відстані між С і D [5, с.118-119].

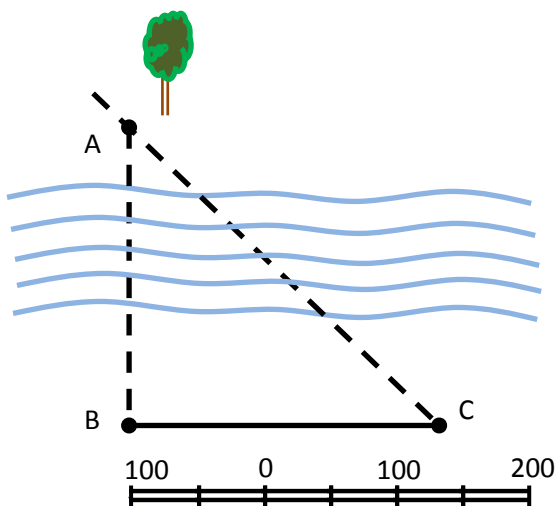
Знаходження відстані між двома точками із яких одна недоступна (відділена річкою)

Точка А недоступна для підходу. Тому на лінії АВ, яку потрібно виміряти відмічаємо довільно вибрану точку С, а також недалеко від неї точку О, так щоб було видно точку А і щоб можна було підійти до точок В і С. Потім проводимо від точки В лінію ВOD і від точки С лінію СОЕ таким чином, щоб відрізок $OD=OB$ і відрізок $OE=OC$. Між точками D і E проводимо пряму лінію DE, яка паралельна АВ і рухаємось по

цій лінії до тих пір поки вона не пересічеться з продовженням лінії АО в точці F, яка лежить на одній прямій з точками A і O. Лінію DEF точно вимірюємо. Відстань між точками D і F буде дорівнювати відстані між A і B (так, як отримані нами трикутники AOB і DOF між собою рівні) [5, с.118-119].

Знаходження ширини річки способом засічок

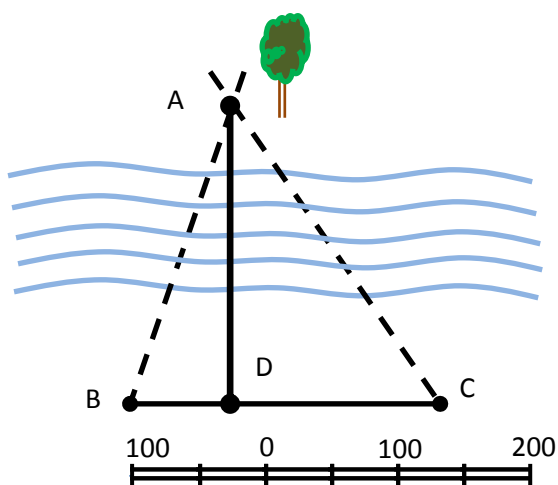
I варіант

Вибираємо на протилежному березі річки добре видиму точку A і прямо навпроти неї на іншому березі точку B і на деякій відстані від неї вибираємо третю точку C. Відстань між B і C вимірюємо рулеткою або кроками і результат наносимо на планшет в певному масштабі. Потім зорієнтувавши планшет по компасу, із точки B наводимо візирну лінійку на точку A і викреслюємо на планшеті лінію BA. Потім переходимо в точку C і звідси

зорієнтувавши планшет по компасу візуємо на точку A і викреслюємо лінію CA. На планшеті отримуємо трикутник ABC. Потім вимірюємо на кресленні лінію AB (або частину її яка припадає на річку) і при допомозі масштабу вираховуємо її дійсну довжину, оприділяючи таким чином ширину річки.

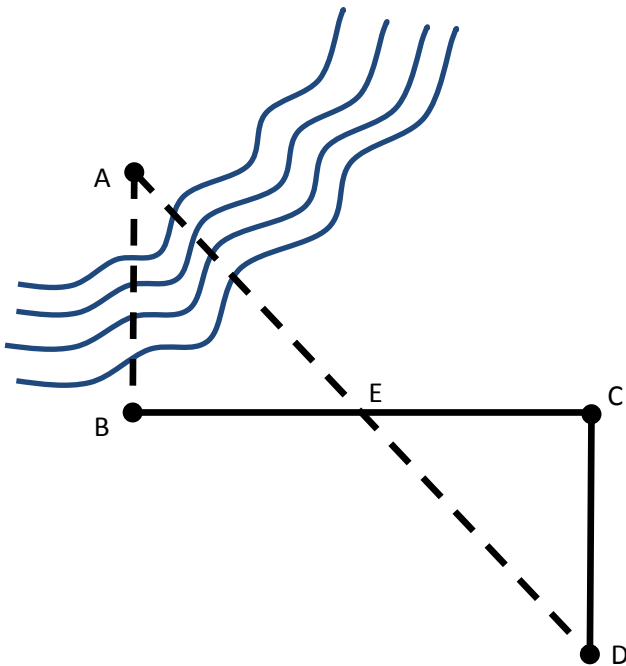
II варіант

Якщо важко знайти біля самого берега ріки дві чітко видимі точки, які знаходяться прямо одна напроти одної, то вибирають вздовж берега ріки дві довільні точки B і C і вимірюють між ними відстань і за масштабом наносять його лінією BC на планшеті, потім знаходять на протилежному березі яку-небудь добре видиму точку A і візують на неї із точок B і C і викреслюють лінії BA і CA. Після цього із точки A

опускають перпендикуляр АД на лінію BC і вимірюють на кресленні по масштабу довжину перпендикуляра, і так визначають ширину річки.

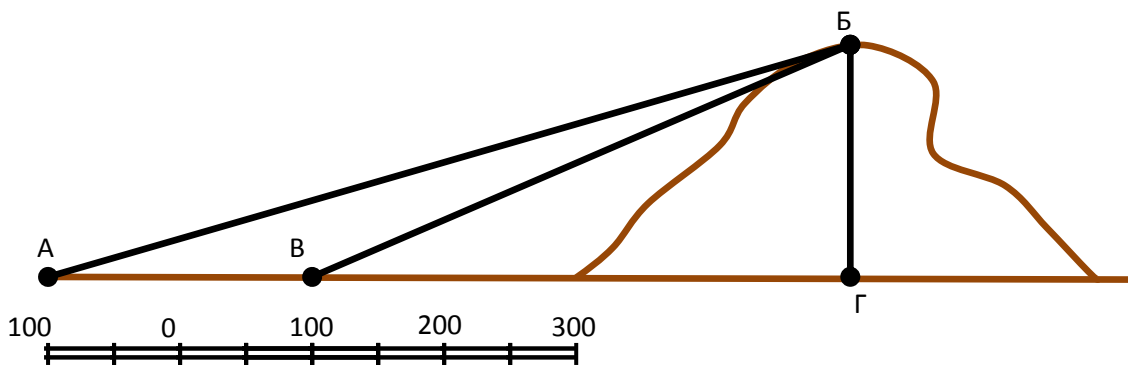
Знаходження ширини річки шляхом побудови рівних трикутників

Візуємо із точки В на точку А, яка знаходиться на протилежному березі річки і проводимо лінію АВ. Потім від точки В відміряємо лінію ВС(довільної довжини) перпендикулярну до лінії АВ. Ділимо лінію ВС на два рівних відрізки ВЕ і ЕС. Потім із точки С проводимо лінію, перпендикулярну до ВС і рухаємось по ній до тих пір, поки не опиняємось на точці D, яка лежить на одній прямій з точками А і Е. Лінію СД точно вимірюємо. Звідси ширина річки

АВ буде дорівнювати відстані між точками С і D, тому що отримані нами трикутники ВЕА і СЕD між собою рівні [5, с.118-119].

Знаходження висоти пагорба через побудову трикутника, якщо вершина не доступна

Із точки А візуємо на вершину пагорба В і визначаємо по транспортиру з виском кут між горизонтальною площиною і лінією АВ. Потім із точки А переходимо ближче до пагорба в точку В і вимірюємо відстань між А і В. Із точки В також візуємо на вершину пагорба і знаходимо кут, який утворився між горизонтальною площиною і лінією ВБ. Потім точно в певному масштабі будуємо в зошиті трикутник АВВ за відомими нам даними. Опускаємо на кресленні перпендикуляр із точки В на продовження горизонтальної лінії АВ, вимірюємо його довжину і таким чином можемо визначити висоту пагорба.

Спосіб «тисячних» для знаходження відстаней

Задача

Будинок в три поверхи (кожний з яких має висоту біля 4 метрів) закривається від ока шириною олівця діаметр якого 0,8см. Потрібно знайти відстань до будинку.

Хід роботи

В артилерії і в стрілковій справі при знаходженні відстаней дуже часто застосовують так званий спосіб «тисячник». Одна тисячна представляє собою величину центрального кута кола, який опирається на дугу, довжина якої складає $1/1000$ довжини радіуса (або $1/6000$ кола і 16,66 тисячних відповідають одному градусу). Для того, щоб виміряти в тисячних кут, під яким видимий предмет на місцевості, потрібно використати лінійку з міліметровими поділками. Якщо тримати лінійку у витягнутій руці перед очима на відстані 50см, то один міліметр лінійки буде відповідати двом тисячним (одна тисячна частина радіуса в 50см довжини складає 0.5мм, а дві тисячних=1мм). Знаючи розміри видимого на місцевості предмета і вимірявши в тисячних кут, під яким ми бачимо предмет, ми легко можемо визначити відстань до нього. Для цього потрібно число метрів висоти або ширини предмета розділити на число тисячних, а потім помножити на 1000 по формулі $D=(B/Y)*1000$, де D -відстань до предмета, B -висота або ширина предмета в метрах. Y -кут в тисячних, під яким нам видно предмет. Наприклад: Якщо ми знаємо, що висота одноповерхового будинку в середньому складає 5 метрів, а ми її бачимо під кутом в 10 тисячних, то одна тисячна буде дорівнювати $5/10$, звідси відстань до будинку $(5/10)*1000=500$ м [6, с.29-40].

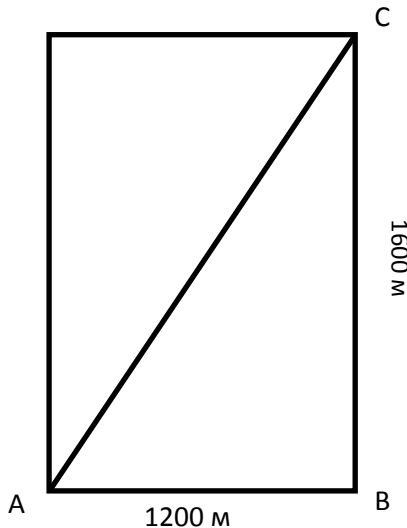
Розв'язання:

- 1) $4 \text{ м} * 3 = 12 \text{ м}$ – висота
- 2) Товщина олівця 8 мм
- 3) $8 \text{ мм} = 16$ тисячних
- 4) $(12 / 16) * 1000 = 750$ метрів

**План місцевості.
Олімпіадне завдання для 9-го класу
(як по географії так і по математиці)**

Задача: Поле має довжину (з півночі на південь) 1600 метрів, і ширину 1200 метрів. З кута в кут через поле прокладена пряма дорога. Викресліть план в масштабі 1 см : 200 метрів і знайдіть довжину дороги.

Розв'язок:

Масштаб: 1:200 м.
 $\triangle ABC$ – прямокутний
кут $ABC = 90^\circ$

$$AB = 1200 \text{ м}$$

$$BC = 1600 \text{ м}$$

За теоремою Піфагора

$$AC^2 = AB^2 + BC^2, \text{ звідси}$$

$$AC = \sqrt{AB^2 + BC^2} = \sqrt{(1200)^2 + (1600)^2} =$$

$$= 2000 \text{ м}$$

На плані 1 см = 200 м

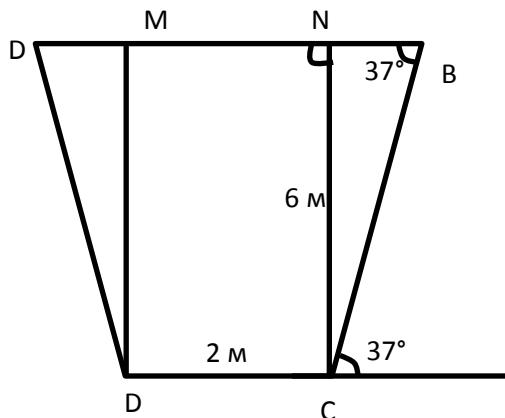
$$AB = 6 \text{ см}$$

$$BC = 8 \text{ см}$$

$$X \text{ см} - 2000 \text{ м}$$

$$X = \frac{1 \text{ см} \cdot 2000 \text{ м}}{200 \text{ м}} = 10 \text{ см} \text{ [5, с.152-153].}$$

Олімпіадна задача для 9, 10 та 11 класів

Ширина яру на поверхні 18 метрів, внизу біля дна - 2 метри, а глибина – 6 метрів. Схили однакової крутизни. Зробіть креслення поперечного розрізу і знайдіть довжину схилів і їх крутизну (в градусах).

$$AB = 18 \text{ метрів}$$

$$DC = 2 \text{ метри}$$

$$NC \perp AB; \quad NC = 6$$

- 1) Проведемо $NC \perp AB$; $DM \perp AB$
- 2) $AD=CB$, оскільки $\angle A = \angle B$ (за умовою схили однакової крутизни)
 $NC = MD = 6$ м – глибина схилу
 $\triangle AMD = \triangle BCN$ (за гострим кутом і катетом)
 З рівності трикутників слідує $AD = BC$ та $AM = NB$
- 3) $DMNC$ – прямокутник ($NC \perp AB$; $DM \perp AB$;))
- 4) $AM = NB = \frac{AB-DC}{2} = \frac{18-2}{2} = 8$ метрів
- 5) З $\triangle CNB$ ($\angle CNB = 90^\circ$) за теоремою Піфагора
 $BC = \sqrt{NC^2 + NB^2} = \sqrt{6^2 + 8^2} = \sqrt{36 + 64} = \sqrt{100} = 10$ м
- 6) $\sin \angle NBC = \frac{NC}{BC} = \frac{6}{10} = 0,6$
 $\angle NBC = 37^\circ$
- 7) $\angle PCB = \angle NBC = 37^\circ$, як внутрішні різносторонні при $AB \parallel DC$ та січній BC [5, с.189-191].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Географія 10-11 класи програма (рівень стандарту). Пояснювальна записка. «Затверджено міністерством освіти і науки України» (наказ МОН України від 23.10.2017 №1407)
2. Довгань Г.Д. Підручник «Географія» для 8-го класу загальноосвітніх навчальних закладів/ Г.Д. Довгань, О.Г. Стадник – Харків: Видавництво «Ранок», 2016. - 272с.
3. Егоров Н.И. Топографическая карта. Пособие для учителей географии / Н.И. Егоров. – Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1949. – 104 с.
4. Костриця М.Ю. Практикум з географічного краєзнавства. Посібник для вчителів / М.Ю. Костриця. – Київ: Радянська школа, 1979. – 126с.
5. Мерзляк А.Г. Підручник «Геометрія» для 8-го класу загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням математики/ Мерзляк А.Г., Полянський В.Б., Якір М.С. – Харків Гімназія, 2011. – 153с.